

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ БІЗНЕСУ І ПРАВА
КАФЕДРА НАЦІОНАЛЬНОГО, МІЖНАРОДНОГО ПРАВА
ТА
ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

**ПРАВО НА ОСВІТУ І ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЮ В УКРАЇНІ В УМОВАХ
ВІЙНИ**

Кваліфікаційна робота
на здобуття ступеня вищої освіти “бакалавр”

Виконав: студент IV курсу 10-482 група
Спеціальності:
081 “Право”
Освітньо-професійної програми “Право”
Дробязко Артем Олегович

Керівник **к.ю.н. Шевченко Н.Л.**

Рецензент **д.ю.н., проф. Шкута О.О.**

Івано-Франківськ - 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Право на освіту у законодавстві та теорії права України.....	6
1.1. Сутність права на освіту за основними нормативно-правовими актами у сфері освіти України.....	6
1.2. Основні підходи до розуміння права на освіту у вітчизняній юридичній літературі.....	11
РОЗДІЛ 2. Реалізація права на освіту в Україні: практичний аспект.....	14
2.1. Основні методики дослідження сучасного стану реалізації права на освіту.....	14
2.2. Проблемні питання реалізації права на освіту і можливості їх вирішення.....	18
РОЗДІЛ 3. Забезпечення реалізації права на освіту під час дії режиму воєнного стану та в повоєнний час.....	22
3.1. Реформування законодавства про освіту на початку збройного конфлікту. Діяльність НАПН України.....	22
3.2. Право на освіту завтра: перспективи подальшого розвитку.....	26
ВИСНОВКИ.....	29
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	32

ВСТУП

Актуальність дослідження. З давніх давен освіті відводилася особлива роль у суспільстві. Ще у Давній Греції та згодом і у Римі, який перейняв багато традицій підкорених держав, школи будувалися при кожному великому храмі, що надавало їм і їх випускникам особливого статусу. Вони користувалися неодмінною повагою у суспільстві, до їх думки завжди прислухалися. Сьогодні роль освіти не тільки не зменшилася, але й невпинно зростає. Вона не тільки виступає чи не єдиним засобом забезпечення наступності поколінь завдяки збереженню накопиченого досвіду попередників і його подальшій передачі нащадкам, а й відкриває простір для нових ідей, створюючи підґрунтя для подальшого розвитку не тільки самої держави, а й нації в цілому.

Початок збройної агресії проти України і запровадження на території держави правового режиму воєнного стану, що слідувало за ним, не оминули української системи освіти і залишили на ній суттєвий відбиток. Під загрозою опинилися не тільки фундаментальне право людини на життя, а й, серед іншого, право на отримання якісної освіти. Закладам освіти доводиться працювати в умовах скорочення фінансування, нестачі кадрів, а здобувачам освіти - у змішаній або повністю дистанційній формі навчання. Усе це, у свою чергу, стає суттєвою перешкодою для нормальної реалізації права на освіту, що створює загрозу у перспективі втратити вистраждані протягом історії нашої держави ідеї незалежності та демократії. Щоб не допустити цього потрібно визначити, які саме загрози наразі існують для нормальної реалізації права на освіту, що потрібно при цьому враховувати і якими можуть бути заходи протидії таким загрозам.

Цим проблемам присвячено праці таких дослідників, як В.Д. Яремчук, О.В. Кузніченко, М. Ільченко, М.М. Ребкало, Л.П. Самофалов, В.С. Олійник, В.В. Ващенко, О.С. Якушина, В.В. Берч, А.Ф. Шегеда, Ю.І. Яковенко, М.В. Туленков, І.О. Терещенко, В.Г. Кремень, Н.І. Корильчук, та ін.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Кваліфікаційну роботу виконано в контексті наукових досліджень відповідно до Стратегія розвитку Національної академії правових наук України на 2021-2025 рр. (затверджено Постановою загальних зборів НАПН України від 26.03.21 р. від 12-21), тематики науково-дослідної роботи кафедри національного, міжнародного права та правоохоронної діяльності факультету бізнесу і права Херсонського державного університету «Теоретичні та практичні проблеми розвитку окремих галузей права» (номер державної реєстрації – 0124U002381). Тему кваліфікаційної роботи затверджено Вченою радою Херсонського державного університету (наказ № 43 від 14.05.2025 р.).

Мета дослідження: Аналіз сутності права на освіту з точки зору національного законодавства та наукової юридичної літератури, виявлення можливостей, проблем і особливостей забезпечення його реалізації в умовах дії правового режиму воєнного стану в Україні.

Завдання дослідження:

розглянути офіційне розуміння права на освіту, викладене у Конституції і Законах України, а також у міжнародних договорах України, ратифікованих ВРУ, та виділити на їх основі ознаки, принципи та завдання його реалізації;

вивчити позиції дослідників щодо визначення сутності права на освіту через наукову юридичну літературу;

проаналізувати основні методики, які можуть бути використані для дослідження поточного стану реалізації права на освіту;

окреслити коло основних проблем, пов'язаних із реалізацією права на освіту на сьогоднішній день, і розглянути можливості їх вирішення;

описати основні зміни, внесені до законодавства про освіту протягом 2022-2023 років, та визначити місце НАПН України у процесі забезпечення реалізації права на освіту;

наголосити на перспективах подальшого розвитку системи української освіти у наступні роки та повоєнний час.

Об’єкт дослідження. Суспільні відносини, що виникають з приводу закріплення, забезпечення та безпосередньо у процесі реалізації права на освіту в Україні під час збройного конфлікту.

Предмет дослідження. Право на освіту як охоронюване законом право кожної людини; основні засади реалізації громадянами України права на освіту; зміни до законодавства України про освіту у зв’язку із введенням в Україні правового режиму воєнного стану; перспективи розвитку освіти.

Методи дослідження:

- аналіз та синтез (на етапі дослідження положень ч. 1 ст. 3 ЗУ “Про освіту” - для виділення 4 істотних ознак нормальної реалізації права на освіту і формулювання на їх основі уточненого визначення; при дослідженні ст. 26 Загальної декларації прав людини - для виділення принципів та завдань освіти)
- узагальнення (при зведенні трьох визначень права на освіту до трьох підходів; при написанні висновків за результатами дослідження)
- групування (при розподіленні проблем реалізації права на освіту на дві групи)
- моделювання (для створення “моделі трьох і”).

Структура роботи. Розділ 1 окреслює основні підходи до розуміння сутності права на освіту у науковій літературі та законодавстві України. Розділ 2 вивчає методи дослідження та нагальні проблеми реалізації цього права в Україні. Розділ 3 окреслює основні положення реформ у цій сфері і перспективи подальшого розвитку системи української освіти.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження були оприлюднені на Усеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні питання економіки та права: регіональний, міжнародний та глобалізаційний аспекти» 24 квітня 2025 року.

РОЗДІЛ 1. ПРАВО НА ОСВІТУ У ЗАКОНОДАВСТВІ ТА ТЕОРІЇ ПРАВА УКРАЇНИ

1.1. Сутність права на освіту за основними нормативно-правовими актами у сфері освіти в Україні

Першим документом в історії незалежної України, що закріпив право кожного на освіту, стала Конституція України 1996 р. Цей документ був прийнятий задля приведення національного законодавства у відповідність до вимог міжнародних стандартів у сфері прав людини. У статті 53, яка носить назву “Кожен має право на освіту”, зазначається наступне:

“Повна загальна середня освіта є обов'язковою. Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам. Громадяни мають право безоплатно здобути вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі. Громадянам, які належать до національних меншин, відповідно до закону гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства” [1].

Отже, коментована стаття, встановлюючи вимогу обов'язкового отримання громадянами мінімального встановленого рівня освіти, містить на її виконання найбільш загальні зобов'язання держави зробити освіту доступною для всіх та сучасною, яким відповідає право громадян отримати таку освіту безкоштовно і з урахуванням їх національних (зокрема, мовних) особливостей. При цьому, як такого розкриття сутності права на освіту у Конституції не знаходимо. Натомість, що розуміти під правом на освіту знаходимо у іншому нормативному акті, прийнятому на основі та для конкретизації положень статті 53 Конституції - Законі України “Про освіту”. Зокрема, у частині 1 статті 3 цього закону вказано:

“Кожен має право на якісну та доступну освіту. Право на освіту включає право здобувати освіту впродовж усього життя, право на доступність освіти, право на безоплатну освіту у випадках і порядку, визначених Конституцією та законами України” [2].

Цінність наведеного у частині 1 статті 3 закону “Про освіту” визначення полягає у тому, що вона містить чотири істотних ознаки, які, з одного боку, виступають запорукою нормальної реалізації права на освіту, а з іншого боку - дозволяють характеризувати стан такої реалізації як нормальний. Це:

А) Якісність освіти (досягається через додержання встановлених статтею 32 ЗУ “Про освіту” державних стандартів освіти);

Б) Необмеженість дії такого права у часі (можливість реалізовувати право на освіту протягом усього життя);

В) Доступність освіти (рівні умови) (“Право на освіту гарантується незалежно від віку, статі, раси, стану здоров’я, інвалідності, громадянства, національності, політичних, релігійних чи інших переконань, кольору шкіри, місця проживання, мови спілкування, походження, соціального і майнового стану, наявності судимості, а також інших обставин та ознак” - ч. 2 ст. 3 Закону України “Про освіту”); [2]

Г) Безоплатність освіти (“Держава забезпечує: безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти відповідно до стандартів освіти” - ч. 1 ст. 4 Закону України “Про освіту”). [2]

Таким чином, з огляду на вищенаведені ознаки, право на освіту у розумінні закону “Про освіту” може бути визначене таким чином: право на освіту - це гарантоване державою право кожного впродовж всього життя на рівних умовах, незалежно від будь-яких статево-вікових, фізичних, ідеологічних, майнових, етнічних, мовних, інших особливостей та ознак здобувати якісну безоплатну освіту у випадках і порядку, визначених Конституцією та законами України.

Закон України “Про освіту” у найбільш повному обсязі розкриває основні засади державної політики у сфері забезпечення закріплення та реалізації права на освіту. Розділ II “СТРУКТУРА ОСВІТИ” даного закону виокремлює 6 рівнів освіти - дошкільна, повна загальна середня, позашкільна, професійна (професійно-технічна), фахова передвища та вища освіта. На кожному із вказаних рівнів є потреба у закріпленні відповідного права на отримання такої освіти. З огляду на це, виокремимо складові рівні права на освіту:

- право на здобуття дошкільної освіти;
- право на здобуття повної загальної середньої освіти;
- право на здобуття позашкільної освіти;
- право на здобуття професійної (професійно-технічної) освіти;
- право на фахову передвищу освіту;
- право на вищу освіту.

Для забезпечення нормативного врегулювання кожного рівня існує спеціальний однойменний закон, який конкретизує положення загальних законів, а також визначає коло суб'єктів, що виступають носіями обов'язку безпосереднього забезпечення реалізації права на освіту громадянами України на кожному з них.

Окрім Конституції та Законів України, прийнятих на основі її положень, у нашій країні діє ряд міжнародних договорів, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України у встановленому законом порядку через процедуру ратифікації, які стали невід'ємною частиною національного законодавства. Відповідно до ст. 65 ЗУ “Про освіту”, правила міжнародних договорів мають пріоритет над правилами, передбаченими законодавством України, у випадку, якщо першими встановлено відмінні від них правила. [2]

Існує велика кількість міжнародно-правових актів, які тією чи іншою мірою стосуються освітньої галузі і становлять невід'ємні ланки дієвого механізму її захисту та розвитку. Це - резолюції та рекомендації Комітету Міністрів і Парламентської асамблеї Ради Європи, рекомендації МОП та ЮНЕСКО а також різноманітні міжнародні багатосторонні конвенції.

Проте найбільш помітну роль саме для забезпечення закріплення та реалізації права на освіту мають два наступні документи, які виступають у якості своєрідних міжнародних стандартів у галузі прав людини, встановлюючи керівні засади їх нормальної реалізації. Це:

1) Загальна декларація прав людини (ООН, 10 грудня 1948 року).

2) Конвенція ООН про права дитини (ООН, 20 листопада 1989 року, ратифікована Постановою Верховної Ради України від 27 лютого 1991 року).

Загальна декларація прав людини є справжнім маніфестом прав людини, який є обов'язковим до виконання всіма без виключення державами світу. Не обійшла Декларація у захисті і права на освіту. Так, стаття 26 встановлює ту саму вимогу, яку пізніше, у 1996 році, буде перенесено до Конституції та відповідних Законів України. Ця стаття проголошує наступне:

“Кожна людина має право на освіту. Освіта повинна бути безплатною, хоча б початкова і загальна. Початкова освіта повинна бути обов'язковою. Технічна і професійна освіта повинна бути загальнодоступною, а вища освіта повинна бути однаково доступною для всіх на основі здібностей кожного. Освіта повинна бути спрямована на повний розвиток людської особи і збільшення поваги до прав людини і основних свобод. Освіта повинна сприяти взаєморозумінню, терпимості і дружбі між усіма народами, расовими або релігійними групами і повинна сприяти діяльності Організації Об'єднаних Націй по підтриманню миру. Батьки мають право пріоритету у виборі виду освіти для своїх малолітніх дітей”. [3]

Отже, основними принципами, які Декларація визначає для освіти, є, по-перше, доступність, по-друге, безоплатність, по-третє, обов'язковість початкової освіти і, по-четверте, пріоритет батьків у виборі виду освіти для своїх малолітніх дітей, що цілком відповідає принципам, викладеним у Конституції та Законах України, прийнятих на її основі та на розкриття окремих її положень. Це говорить про юридичну довершеність та прогресивність цих документів.

Окрім принципів, Декларація у статті 26 визначає завданнями освіти наступні:

- повний розвиток особи;
- забезпечення зростання поваги до прав людини і основоположних свобод;
- сприяння гармонізації відносин між народами, расовими та релігійними групами;
- сприяння діяльності ООН з підтримки миру.

Натомість, другий документ - Конвенція ООН про права дитини - відіграє не менш важливу роль, виступаючи чи не основним засобом захисту усіх основоположних прав і свобод дитини. Так, у частині 1 статті 28 Конвенція передбачає визнання усіма державами-учасницями права дитини на освіту. При цьому метою такого загального визнання цього права проголошено поступове досягнення його здійснення на підставі рівних можливостей, зокрема, через: введення безоплатної й обов'язкової початкової освіти, розвиток різних форм доступної середньої (як загальної, так і професійної) та вищої освіти, а також через загальну доступність інформації та матеріалів у галузі освіти й професійної підготовки. [4]

Таким чином, Загальна декларація прав людини і Конвенція ООН про права дитини виступають у якості міжнародних стандартів у сфері визначення сутності та забезпечення реалізації права на освіту. Приведення Конституції та Законів України у відповідність до вимог цих документів є не тільки важливим етапом на шляху до побудови проголошеної у статті 1 Основного Закону нашої держави демократичної правової держави загалом, а й виступає засобом забезпечення для своїх громадян можливості вільно та ефективно реалізовувати своє право на отримання якісної, доступної та безоплатної освіти у будь-який момент часу.

1.2. Основні підходи до розуміння права на освіту у вітчизняній юридичній літературі

У попередньому підрозділі нами було досліджено офіційне розуміння права на освіту за змістом положень основних нормативних актів у сфері освіти. Але для повноцінного розуміння предмету дослідження не можна обійти стороною наукову юридичну літературу. І хоча правова доктрина за законодавством України не є джерелом права, на практиці напрацювання дослідників досить широко використовуються для побудови нових редакцій законів та/або нових законів.

Для початку, наведемо декілька визначень, викладених у сучасній українській науковій літературі.

Дослідник історії держави і права та історії освіти України та зарубіжних країн В.Д. Яремчук пропонує наступне визначення права на освіту: “Право на освіту представляє собою передбачені нормами міжнародного та національного права вид та міра можливої поведінки (діяльності) людини, яка спрямована на розвиток власної індивідуальності та особистості шляхом здобуття, розвитку, тренінгу знань, умінь, навичок, компетенцій, поглядів, переконань, досвіду, здібностей в ході навчання та власної цілеспрямованої діяльності”. [5]

О.В. Кузніченко та М. Ільченко, у свою чергу, розглядаючи положення статті 53 Конституції України, пропонують під конституційним правом на освіту розуміти “передбачені гарантії визнані та закріплені у нормах Основного Закону, а також конкретизовані у нормах галузевого законодавства, з метою створення умов виконання громадянами низки власних конституційних обов'язків, підтримки солідарності суспільства та збереження культурної спадщини”. [6]

Науковий колектив М.М. Ребкало, Л.П. Самофалов та В.С. Олійник прийшов до наступного висновку, що “право на освіту – це регламентований нормами права процес, що дає кожному можливість реалізації суб'єктивного права у сфері освіти, а також захист цього права від будь-яких посягань”. [7]

Розгляд трьох наведених визначень дозволяє стверджувати про відсутність одностайності серед дослідників щодо того, що розуміти під правом на освіту. Це дозволяє виділити три відповідних підходи:

- 1) Право на освіту - це вид та міра можливої поведінки людини.
- 2) Право на освіту - це гарантії, передбачені Конституцією і конкретизовані Законами України.
- 3) Право на освіту - це регламентований нормами права процес.

Звичайно, подібних підходів існує набагато більше. Так, В.В. Ващенко, аналізуючи природу права на освіту, називає також розуміння цього права як різновиду абсолютного права, як елементу правоздатності особи, як виду законного інтересу та як вимоги, зверненої до виконавця освітньої послуги, проте у межах даного дослідження ми зупинимось лише на трьох вищезгаданих. [8]

Якщо третій підхід видається спірним, оскільки визначає скоріше не саме право на освіту, а реалізацію такого права, то з-поміж перших двох важко назвати більш вдалий, оскільки обидва є правильними і фактично загострюють увагу на двох різних аспектах одного і того ж явища. Тому виникає потреба в універсальному визначенні, яке б об'єднало у собі основні ідеї перших двох розглянутих підходів.

Певним чином звести ці дві позиції вдалося О.С. Якушиній. Наукова цінність її визначення полягає, зокрема, у тому, що дослідниця, розглядаючи право на освіту одразу з двох боків - у суб'єктивному і об'єктивному значенні - використовує ідеї як першого, так і другого підходу. Так, якщо у суб'єктивному значенні право на освіту становить "закріплену Конституцією та законами можливість кожної особи отримувати знання, вміння, навички з метою її інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку, успішної соціалізації, економічного добробуту", то в об'єктивному значенні під таким правом пропонується розуміти "правовий інститут, цілісну систему конституційно-правових приписів, реалізація яких гарантується і здійснюється державою в інтересах людини та громадянина". [9]

Як бачимо, у рамках двох частин даного визначення використовуються і термін “можливість”, і конструкції “закріплена Конституцією та законами” та “гарантується державою”. І, незважаючи на відсутність у ньому згадки про закріплення права на освіту не тільки у актах національного, а й міжнародного права, саме таке визначення нам вдається найбільш повним для розкриття сутності досліджуваного явища.

Інше питання, якому у літературі приділено не менше уваги - ознаки права на освіту. І хоча більшість дослідників притримуються офіційної позиції, викладеної у законодавстві (якісність, доступність, безоплатність, необмеженість у часі), окремі науковці пропонують ряд змін та доповнень до цього переліку.

Для прикладу розглянемо підхід, запропонований В.В. Берч. Залишаючи без змін ознаку якості освіти, дослідниця розподіляє ознаку доступності освіти на власне доступність як відсутність будь-яких бар'єрів для здобуття освіти, і на універсальність, що передбачає рівні можливості незалежно від статі, расових та інших ознак. І якщо у цій частині позиція дослідниці викликає питання стосовно доцільності такого розподілу, то важливим моментом видається виділення ознаки адаптивності, тобто гнучкості системи освіти, її готовності до змін та постійного оновлення. [10]

Ситуація, що склалася наразі у країні, як ніщо інше показала необхідність для всіх підсистем держави бути готовими до швидких змін. Питання того, наскільки із цим впорується система української освіти, буде детальніше вивчене у наступних розділах, проте навіть на теоретичному рівні не в її користь говорить той факт, що ані стаття 53 Конституції, ані стаття 3 Закону “Про освіту” подібної ознаки не виділяють.

Таким чином, нами розглянуто усі найбільш суттєві теоретичні аспекти реалізації права на освіту, як от визначення, ознаки, принципи та завдання, досліджено як основні нормативні акти у сфері освіти, так і ряд наукових досліджень у її межах. У наступному розділі ми окреслимо практичні проблеми, пов'язані із реалізацією права на освіту протягом останніх років.

РОЗДІЛ 2. РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА ОСВІТУ В УКРАЇНІ: ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

2.1. Основні методики дослідження сучасного стану реалізації права на освіту

“Дослідити стан реалізації права на освіту” означає, у першу чергу, оцінити, наскільки ефективно працює система освіти у нашій країні, тобто чи здатна вона створити для здобувачів освіти всіх рівнів комфортне освітнє середовище, яке дозволить їм отримати якісні та міцні знання в основних предметних галузях. Крім того, оцінці підлягають дані щодо кількості осіб, які отримують освіту на різних рівнях у закладах української системи освіти, їх форми навчання тощо.

Все це дозволяє виявити реально існуючі загрози та на основі отриманих даних розробити ефективні засоби протидії їм. Проведена неналежним чином оцінка буде нічого не варта, а зробити адекватну оцінку без застосування спеціалізованих методик не видається можливим.

Проблема криється у надто великій кількості об’єктів такого дослідження. Так, за даними веб-порталу Єдиної державної електронної бази з питань освіти тільки у межах міста Києва нараховується близько 646 закладів загальної середньої освіти. Найбільша кількість таких закладів зосереджена у Львівській (1251), Дніпропетровській (924) та Одеській (850) областях, найменша - у Луганській (301), Сумській (395) та Чернівецькій (421). І це лише один із шести рівнів освіти. [11]

Відповідно, перш ніж перейти до безпосереднього розгляду поточного стану реалізації права на освіту, потрібно визначитися із тим, які самі методи наукового дослідження можуть бути застосовані для отримання необхідної інформації про такий стан.

Законодавством України, зокрема, Наказом Міністерства освіти і науки України від 16.01.2020 р. №54 “Про затвердження Порядку проведення моніторингу якості освіти”, визначено перелік методів, які можуть

застосовуватися для дослідження функціонування системи освіти. До цього переліку увійшли наступні методики:

- опитування (анкетування, інтерв'ювання);
- тестування;
- спостереження за освітнім процесом та освітньою діяльністю у закладах освіти;
- фокус-група;
- аналіз документації закладів освіти, їх засновників;
- аналіз статистичних даних про стан системи освіти за встановленими формами звітності;
- інші методи. [12]

Застосування перелічених методик у розумінні даного Порядку покладається на спеціальних суб'єктів (МОН України, Державну службу якості освіти України, Український центр оцінювання якості освіти, самі заклади освіти тощо), його результати, розміщені у відкритому доступі, успішно використовуються як державними науково-методичними установами та організаціями, так і окремими дослідниками.

Згаданий вище Порядок не розкриває змісту вміщених у ньому методик. Але ж коло методів дослідження стану реалізації права на освіту не обмежується лише законодавчо закріпленими - науковці, адаптуючи ці методи под свої потреби та/або пропонуючи власні, тим самим надають їм тлумачення.

Наприклад, фахівець із впровадження освітніх іновацій А.Ф. Шегада розглядає наступні методи, які можуть використовуватися щодо досліджуваного явища: анкетування, тестування, фото- та відеофіксація, рейтинг-конференція та SPOT-аналіз. [13] Розглянемо їх детальніше.

Перший із вказаних дослідником методів - анкетування. Велика Українська енциклопедія визначає анкетування наступним чином: "... вид опитування, в ході якого використовується друкована чи електронна анкета як комунікаційний засіб зв'язку між дослідником та респондентом; оперативний

метод збирання первинної інформації про суб'єктивні та об'єктивні аспекти суспільного та індивідуального життя". [14]

Перевага даного методу полягає, зокрема, у тому, що за допомогою анкетування можна не тільки отримати інформацію про думки чи настрої опитуваних, а й поставити перед ними певне завдання або сформулювати в них певну думку.

Анкетування не дарма виступає однією із найпоширеніших методик дослідження стану таких явищ, як умови роботи/навчання у закладі, якість викладання освітніх компонент чи привабливість для цільової аудиторії того чи іншого заходу тощо. Це відносно простий у підготовці і зручний як для опитуваних, так і для ініціаторів такого опитування, метод, адже не вимагає від них фізичного знаходження в межах одного закладу, міста і навіть країни.

Тестування може вважатися своєрідним різновидом опитування, у якому замість простого набору питань використовується ряд тестових завдань. Важливими рисами тесту, окрім стандартизованої процедури проведення та заздалегідь спроектованої технології опрацювання результатів, А.Ф. Шегада називає також: можливість вимірювання як у кількісній, так і у якісній формі; об'єктивність оцінювання; економічну ефективність. [13]

Як і анкетування, тестування дозволяє у максимально стислі строки отримати достатньо широке уявлення про поточний стан речей. У контексті дослідження стану реалізації права на освіту тестування якнайкраще підходить для окреслення рівня засвоєння учнями навчального матеріалу, що, у свою чергу, може говорити також про ефективність викладання, якість освітнього середовища, навіть про настрої та моральний стан учнів.

Наступний названий метод - фото- та відеофіксація. У звичайному процесі навчання даний метод фактично не використовується, хоча фото та відео, виготовлені самими учнями, дозволяють їм краще висловити свої думки та враження, аніж вони б це зробили письмово, а дорослим - краще зрозуміти їх емоційні потреби, стверджує дослідник. [13]

Проте, в останні роки, відеофіксація занять перетворилася на неодмінний елемент контрольного механізму у школах та вишах, ставши надійним засобом моніторингу стану освітнього процесу.

Метод рейтинг-конференції доволі рідко застосовується під час досліджень у закладах освіти через те, що потребує більших затрат часу і ресурсів порівняно із тестуванням чи анкетуванням. З іншого боку, він дозволяє ретельно дослідити конкретне питання у різних його аспектах завдяки додатковому етапу групового обговорення результатів по кожній позиції, який слідує за проставленням учасниками відміток на анкеті.

Останній з методів, що розглядаються - SPOT-аналіз - передбачає високий рівень зворотного зв'язку, оскільки кожен із чотирьох позицій, викладених у спеціальній анкеті, респондент заповнює самостійно, називаючи на свою особисту думку сильні сторони явища, що розглядається, його проблеми, можливості їх вирішення та пов'язані із ними ризики. Видається, що використання методу SPOT-аналізу може допомогти не тільки побачити реальні проблеми, а й збагатити простір для подальшого розвитку явища новими ідеями.

Таким чином, нами були розглянуті 5 методик дослідження стану освітнього процесу. Деякі з них активно застосовуються і на рівні держави, і на рівні окремих закладів, на рівні загальної середньої, і на рівні вищої освіти, інші - потребують більш глибокого теоретичного доопрацювання для розширення сфери свого використання. Ефективне застосування цих та інших методів дозволить правильно оцінити поточний стан реалізації в Україні права на освіту, виділити ризики та проблеми, пов'язані із цим, та розробити на основі отриманих даних справді дієву програму із реформування системи.

2.2. Проблемні питання реалізації права на освіту і можливості їх вирішення

Як нами було визначено у попередньому підрозділі, для виокремлення проблемних питань у реалізації права на освіту в Україні потрібно звернутися до наукових досліджень, проведених за спеціальними методиками.

Таке дослідження було проведене у грудні 2022 — січні 2023 року Державною службою якості освіти України за підтримки ініціативи «Збереження доступу до шкільної освіти». Участь у дослідженні взяли директори, вчителі, учні та батьки учнів 150 шкіл з усіх областей України, розподілених на 5 регіонів (Захід, Північ, Центр, Південь та Схід). Дослідження проводилося у формі онлайн-анкетування.

Згідно матеріалів дослідження, оцінка стосувалася головним чином:

- моделей роботи закладів освіти в умовах війни;
- змін у контингенті здобувачів освіти та педагогічних працівників;
- рівня матеріально-технічного забезпечення освітнього процесу;
- освітніх втрат та здобутків в умовах воєнного стану;
- найбільш вразливих/постраждалих категорій здобувачів освіти;
- заходів, які застосовувалися для підтримки таких категорій;
- викликів, із якими зіткнулися заклади освіти і педагоги. [15]

Проведене у рамках дослідження опитування вчителів дозволило, серед іншого, виділити ряд факторів, що наразі стають найбільш суттєвими перешкодами для нормальної реалізації права на освіту в Україні:

1) Перебої з електропостачанням - абсолютна більшість опитаних вчителів всіх регіонів (88% у містах та 87% у селах) назвали найбільшою проблемою саме нестабільне електропостачання.

2) Відсутність “живого спілкування” між вчителями та учнями/ученицями - другою значною проблемою для педагогічних працівників як міст, так і сел (71% опитаних в обох випадках), стала необхідність спілкуватися із здобувачами освіти виключно через екран смартфона/комп’ютера, не маючи змоги адекватно проконтролювати рівень розуміння навчального матеріалу.

3) Відсутність постійного доступу до швидкісного інтернету в учнів/учениць - проблема, тісно пов'язана із першою, про яку говорять більше половини опитаних (58% у місті та 53% у селі), що так само стає суттєвою перешкодою для багатьох здобувачів освіти у відвідуванні занять та виконанні домашніх завдань.

4) Зниження мотивації до навчання - ще одна суттєва проблема (50% опитаних у містах і 52% у селах), пов'язана як частково із попередніми проблемами, так і загалом із кризою ідеалів та життєвих переконань через зміну обставин життя та/або місця чи країни проживання.

Не можна не приділити уваги і таким проблемам, які хоча і не є настільки поширеними (про них говорять менше 50% опитаних), але від того не перестають існувати. Це, зокрема: невміння учнів/учениць самостійно вчитися; психологічний стан учнів/учениць; відсутність або брак технічних засобів в учнів/учениць; брак підтримки батьків; психологічний стан учителя/вчительки; використання вчителями різних каналів зв'язку із учнями; відсутність єдиної електронної освітньої платформи, яку використовує заклад освіти для дистанційного/змішаного навчання; брак зворотного зв'язку щодо навчального поступу від учителів; відсутність у педагогів навичок роботи з технологіями дистанційного навчання. [15]

У свою чергу, керівники закладів освіти, відповідаючи на питання що найбільше перешкоджало організації освітнього процесу, найбільш суттєвими називали, зокрема, такі проблеми:

- повітряні тривоги (53%);
- відсутність електрики (41%);
- відсутність інтернету (35%);
- відсутність укриття (29%).

Меншою мірою організації освітнього процесу заважали також: бойові дії на території (в основному Схід та Південь); відсутність опалення; брак підручників; зруйноване приміщення закладу освіти; облаштування у закладі прихистку; відсутність автобусів для підвезення учнів; брак учителів. [15]

Робимо з цього висновок, що основні проблеми, актуальні на сьогоднішній день у контексті реалізації права на освіту, пов'язані, головним чином, або із матеріально-технічним забезпеченням закладу (електроенергія, інтернет, обладнання, інфраструктура цивільного захисту), або із морально-психологічним станом учнів та учителів (мотивація, живе спілкування тощо).

Постає питання, яких заходів державі треба вжити для того, щоб якось мінімізувати шкідливий вплив цих проблем на освітній процес як важливу складову реалізації права на освіту. Пошуки універсальної відповіді на це питання, яка дала б змогу охопити якщо не всі, то переважну більшість існуючих проблем, тривають вже не перший рік. У цьому процесі задіяні як державні органи та установи, так і окремі науковці.

Але це не означає, що заклади освіти не мають у цей час вчиняти активних дій щоб певною мірою оптимізувати ситуацію. Так, наприклад, на вирішення проблем інфраструктури цивільного захисту ДСНС розробила рекомендації щодо організації укриттів у об'єктах фонду захисних споруд цивільного захисту, які передбачають наступні заходи:

- 1) Приведення у готовність до використання наявних об'єктів фонду захисних споруд.
- 2) Визначення можливості укриття у таких об'єктах працівників та учнів.
- 3) За відсутності таких об'єктів встановити можливість використання наявних приміщень / захисних споруд інших суб'єктів господарювання у якості укриття або облаштувати такі споруди на території закладу. [16]

Самі ж керівники, за результатами опитування, найбільш ефективними заходами для стабілізації освітнього процесу в умовах війни вважають: психологічну підтримку вчителів та учнів (33%); забезпечення умов для навчання (укриття, електрика, інтернет) (32%); партнерство, комунікацію та роботу з батьками (23%); забезпечення комунікації між усіма учасниками освітнього процесу (21%); забезпечення учнів та вчителів технікою (15%); підтримку вчителів (в.т.ч. оплату праці) (7%). [15]

Як зазначалося вище, до пошуку засобів вирішення проблем активно долучаються науковці. Наприклад, І.О. Терещенко заходами із нормалізації процесу реалізації права на освіту в Україні називає наступні: нормативне забезпечення права на освіту на засадах мобільності, інноваційності, залученості, гуманізації, толерантності та автентичності; передбачення урядом програм із забезпечення захисту освітніх закладів щодо побудови захисних споруд, евакуації навчальних закладів у безпечні місця та їх подальшої відбудови за новими стандартам; подальша розбудова різних форм дистанційного навчання з використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій; розвиток інституцій, що надають психологічну та соціальну підтримку постраждалим від воєнного конфлікту; врахування досвіду зарубіжних країн при реформуванні освіти. [17]

Ми ж пропонуємо для двох виділених блоків проблем (матеріально-технічні та морально-психологічні) відповідні два блоки можливих рішень:

А) У вирішенні матеріально-технічних проблем закладів освіти в умовах нестачі державних коштів найбільш ефективним рішенням може стати розширення залучення інвестицій міжнародних організацій та/або спеціальних фондів, спрямованих на побудову укриттів, закупівлю генераторів та супутникових систем інтернету та іншого обладнання, яке дозволить вести освітній процес безперервно у межах закладу.

Б) Серед морально-психологічних проблем основними є відсутність мотивації та брак спілкування в учнів. Вирішити першу можливо, зокрема, через поширення інформації про якомога більше різних випадків успішного працевлаштування за дипломом як усередині країни, так і за її межами, що багатьом може допомогти відновити або отримати впевненість у ньому. Вирішенню другої проблеми сприятиме створення гнучких клубів за інтересами, які зможуть проводити періодичні збори не тільки в режимі онлайн, але і у безпечних місцях як на території закладу, так і на території інших міст, де зосереджена достатня кількість здобувачів.

РОЗДІЛ 3. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ОСВІТУ ПІД ЧАС ДІЇ РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ ТА В ПОВОЄННИЙ ЧАС

3.1. Реформування законодавства про освіту на початку збройного конфлікту. Діяльність НАПН України

Незважаючи на попередній досвід роботи в умовах карантину, до повноцінного функціонування в умовах збройного конфлікту українська система освіти, особливо у таких галузях, як матеріально-технічне і методичне забезпечення закладів освіти та забезпечення безпечного і безперервного освітнього процесу в них, виявилася не готова.

Через це на особливу увагу заслуговують зміни до законодавства про освіту, внесені протягом перших двох років (2022-23), які стали своєрідними засобами швидкого реагування на ситуацію. Оскільки таких змін було внесено досить велику кількість, зупинимося лише на деяких з них.

Інформаційно-аналітичний збірник “Освіта і наука України в умовах воєнного стану”, підготовлений МОН України за підсумками 2022-2023 років, наголошує на ряді змін до законодавства на декількох рівнях освіти.

Так, на рівні повної загальної середньої освіти основні зміни торкнулися, у першу чергу, питань врегулювання різних аспектів дистанційного навчання, із якими могли зіткнутися учні і педагоги ЗЗСО, і стосувалися, зокрема:

- ряду постанов Кабінету Міністрів України з питань діяльності спеціальних закладів загальної середньої освіти - стосовно положення про ІРЦ щодо осіб, які здобувають загальну середню освіту та тимчасово перебувають за кордоном або на ТОТ (подовжено дію висновку на строк дії воєнного стану під час переходу між рівнями освіти);

- Державного стандарту базової середньої освіти - стосовно розширення можливостей закладів спеціальної освіти щодо забезпечення корекційно-розвиткових та психолого-педагогічних послуг (серед іншого, розроблено модельні навчальні програми для учнів 5–6, 7–9 класів ЗЗСО, зокрема з української мови, для класів з угорською, румунською, молдовською мовами навчання й інтегрованого мовно-літературного курсу);

- питань сертифікації педагогічних працівників (розроблено Накази МОН “Про деякі питання проведення сертифікації педагогічних працівників у 2023 році” та “Положення про атестацію педагогічних працівників”, а також Проект постанови Кабінету Міністрів України «Порядок формування кадрового резерву педагогічних працівників для роботи у закладах освіти на деокупованих територіях»). [18]

На рівні професійної (професійно-технічної) освіти, на відміну від рівня ЗСО, акцент зроблено не стільки на організації дистанційного навчання, скільки на збереженні контингенту учнів. Відповідно, законодавство тут зазнало наступних змін:

- зміни до ЗУ «Про професійну (професійно-технічну) освіту» - стосовно умов ліцензування освітньої діяльності (передбачено можливість переоформлення ліцензії на провадження освітньої діяльності без проведення процедури ліцензування на основі відповідних ліцензій);

- зміни до Типових правил прийому до закладів професійної (професійно-технічної) освіти України - стосовно врегулювання питань прийому окремих категорій осіб до закладів П(ПТ)О та визначення переліку документів, що подаються через електронний кабінет вступника;

- зміни у наданні академічних відпусток (затверджено Наказ МОН “Положення про переривання навчання здобувачами професійної (професійно-технічної) освіти та надання їм академічної відпустки в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану (особливий період)”);

- зміни до можливостей академічної мобільності (запровадження Наказу МОН №273 щодо програми внутрішньої академічної мобільності). [18]

На рівні вищої та фахової передвищої освіти, окрім ряду змін до ЗУ “Про освіту”, тільки у 2023 році було прийнято цілу низку НПА. Серед них:

- 1) Постанова КМУ від 11.07.2023 № 708 «Про державне замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, на підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів у 2023 році».

2) Лист МОН від 27.06.2023 № 3/3279-23 «Про використання в роботі листа Міністерства оборони України».

3) Постанова КМУ від 13.06.2023 № 593 «Деякі питання діяльності центральних та місцевих органів виконавчої влади з питань відновлення регіонів, територій та інфраструктури».

4) Лист МОН від 12.06.2023 № 1/8371-23 «Про право на щорічну основну відпустку працівників, які під час дії воєнного стану тривалий час знаходяться на простой, та нарахування відпускних».

5) Накази МОН України від 15.03.2023 № 276 «Про затвердження Порядку прийому на навчання для здобуття вищої освіти в 2023 році» та від 15.03.2023 № 277 «Про затвердження Порядку прийому на навчання до закладів фахової передвищої освіти в 2023 році» тощо. [18]

У свою чергу, науковий колектив Н. Ничкало, О. Овчарук, В. Гордієнко та І. Іванюк у своєму дослідженні наголошує на наступних змінах:

- зміни до ЗУ «Про повну загальну середню освіту» - стосовно необхідності забезпечення організації початку навчального року залежно від безпекової ситуації в кожній окремій області;

- зміни у регулюванні трудових відносин стосовно їх оптимізації - використання електронного документообігу, запровадження додаткових підстав для звільнення працівника/розірвання трудового договору, для відшкодування тощо (прийнято ЗУ «Про внесення змін до деяких законів України щодо оптимізації трудових відносин»);

- зміни до Положення про інклюзивно-ресурсні центри (ІРЦ) - стосовно розширення їх завдань на період дії воєнного стану (зокрема, проведення комплексної оцінки та системного супроводу дітей з особливими потребами та надання інформаційної підтримки їх батькам);

- зміни до ЗУ “Про освіту” - стосовно гарантій здобувачам освіти, працівникам закладів освіти, установ освіти, наукових установ на організацію дистанційного освітнього процесу, збереження місця роботи, заробітної плати/стипендії, місце проживання та харчування за потреби. [19]

Говорячи про забезпечення функціонування системи освіти і зміни до законодавства, неможливо не згадати діяльність Національної академії педагогічних наук України.

На цю науково-методичну установу державою покладено наступні завдання: науковий супровід реалізації державної політики у сфері освіти в умовах війни і в післявоєнний час; проведення досліджень для потреб воєнного часу; експертно-аналітична діяльність в умовах воєнного стану; підготовка методичних і практичних рекомендацій педагогічним працівникам закладів освіти; інформування органів державної влади, працівників закладів освіти та здобувачів освіти щодо умов функціонування освітньої сфери а також необхідності її післявоєнного відновлення; підготовка пропозицій до проектів актів законодавства України щодо повоєнного відновлення різних сфер освіти та науки; психологічна підтримка населення та волонтерська діяльність; співпраця з МОН України та ін. [19]

Хоча дана установа переважно спрямована на підготовку теоретичної основи для майбутнього відновлення системи освіти, за цей час нею було вчинено досить велику кількість заходів. Так, наприклад:

- подано до МОН перелік пріоритетних наукових досліджень і науково-технічних розробок, спрямованих на розвиток науково-технічної продукції, необхідної в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення;
- підготовлено пропозиції до проекту розпорядження КМУ «Про затвердження національного плану заходів щодо впровадження принципів відкритої науки до 2030 року»;
- взято участь у підготовці експертно-аналітичних матеріалів для складання анкети Єврокомісії щодо вступу України до ЄС;
- підготовлено наукову, навчальну, методичну та практичну продукцію з питань освітнього та психологічного забезпечення учнів, педагогів (у тому числі і підручники);
- організовано роботу та методичний супровід Всеукраїнського телефону психологічної кризової допомоги для населення України та інше. [20]

3.2. Право на освіту завтра: перспективи подальшого розвитку

Як було визначено у попередньому підрозділі, навіть за перші два роки війни стараннями Міністерства освіти та науки, Національної академії педагогічних наук та інших державних органів і установ на шляху реформування системи української освіти було зроблено величезну кількість різноманітних перетворень. Але зупинятися зарано, адже навіть після закінчення бойових дій наша країна ще довгий час матиме справу із їх негативними наслідками.

Відповідно у даному підрозділі нами буде розглянуто, які перспективи наразі стоять перед системою реалізації в Україні права на освіту, і якими бачать її майбутнє держава та дослідники. Так, Інститут аналітики та адвокації майбутнє відновлення галузі освіти в Україні бачить у:

1) координації та співпраці між державними органами, міжнародними співтовариствами, місцевими організаціями, соціальними працівниками та незалежними експертами для забезпечення максимальної освітньої можливості та захисту дітей в умовах навчання;

2) забезпеченні системи достатнім фінансуванням, інфраструктурою та обладнанням для гарантування доступності освіти;

3) забезпеченні навчальних процесів соціальною та емоційною підтримкою, культурними заняттями, доступом до новітніх технологій;

4) впровадженні та дотриманні заходів, які гарантують безпеку для всіх учасників навчального процесу;

5) забезпеченні доступних та рівних можливостей для всіх учасників освітніх процесів із метою запобігання дискримінації та нерівності можливостей;

6) сприянні підготовці й компетенції вчителів та викладачів до роботи з учнями, які мають відставання у навчальному процесі або психологічні травми, які перешкоджають цілковитій адаптації учнів у колективі або освітньому середовищі. [21]

Дослідниця Н.І. Корильчук вбачає такі перспективи розвитку української системи освіти:

- цифрова трансформація освіти;
- створення цифрових освітніх продуктів (електронних щоденників, журналів та бібліотек, паспортів предметів тощо);
- розширення інноваційної інфраструктури;
- зменшення бюрократизації освітнього процесу;
- розвиток сучасних інструментів навчання;
- пошук актуальних систем оцінки результатів;
- інтерактивні електронні підручники;
- бібліотеки електронних матеріалів як для вчителя, так і для учня;
- системи проміжних тестувань і онлайн-іспитів;
- розвиток навичок роботи з цифровими інструментами;
- підсилення ІТ-освіти;
- інтеграція освіти та науки в європейський простір;
- погодження освітнього законодавства й державної політики України та Європейського Союзу. [22]

Натомість, І.П. Радомський називає такі ключові напрямки перспективного розвитку вітчизняної освіти:

- * диверсифікація, тобто багатоваріантність та багатомодельність;
- * гнучкість, врахування інтересів споживачів, система “освіта для всіх”;
- * активна співпраця між Україною та країнами ЄС в сфері освіти;
- * вдосконалення освітніх програм відповідно до потреб суспільства;
- * підготовка здобувачів освіти до участі в суспільному житті;
- * орієнтація здобувачів освіти на свій внутрішній розвиток;
- * забезпечення вибору в термінах початку та завершення навчання;
- * підвищення ролі освіти щодо формування в здобувачів здатності розуміти, інтерпретувати та розвивати різноманітні культури;
- * перехід до освіти впродовж життя;
- * впровадження студентоцентризму в організації освітнього процесу;

* дотримання балансу між опануванням освітніх компонент та розвитком комунікативних, творчих навичок;

* підготовка кадрів для сучасних технологічних сфер за допомогою міждисциплінарних освітніх програм;

* формування інноваційного освітнього середовища через впровадження сучасних інформаційних технологій у навчальний процес та ін. [23]

Розглянуті підходи у цілому відповідають один одному, що дозволяє нам звести очікуваний подальший розвиток галузі освіти до “моделі трьох і”:

- інноваційність;
- індивідуальність;
- імплементація.

Під інноваційністю мається на увазі запровадження в освіту сучасних технологій та методик навчання, які, з одного боку, зроблять освіту більш широкодоступною (наприклад, завдяки можливості отримати освіту в режимі он-лайн), а з іншого боку - допоможуть виховувати майбутніх спеціалістів для галузей промисловості, науки, що стрімко розвиваються.

Індивідуальність передбачає відображення демократичної ідеї людиноцентризму на рівні здобуття освіти. Приймаючи форму студентоцентризму, вона передбачає урахування інтересів та потреб здобувачів освіти при вирішенні переважної кількості питань організації освітнього процесу, будь то побудова освітніх програм чи наповнення освітніх компонент, а також їх спрямування на розвиток індивідуальних якостей та навичок, необхідних для успішного працевлаштування.

Імплементація у правовій доктрині означає введення у систему національного права норм права міжнародного. У даному випадку, говорячи про імплементацію, маємо на увазі не тільки приведення українського законодавства про освіту у відповідність до законодавства ЄС, але і використання міжнародного досвіду у галузі освіти для її покращення та оптимізації її функціонування.

ВИСНОВКИ

Таким чином, основними актами законодавства України, що закріплюють право на освіту, є Конституція України, Закон України “Про освіту”, Загальна декларація прав людини та Конвенція ООН про права дитини. У цих актах право на освіту визначається як гарантоване державою право кожного впродовж всього життя на рівних умовах, незалежно від будь-яких статевих, вікових, фізичних, ідеологічних, майнових, етнічних, мовних, інших особливостей та ознак здобувати якісну безоплатну освіту у випадках і порядку, визначених Конституцією та законами України.

Право на освіту реалізується на 6 рівнях - дошкільна, повна загальна середня, позашкільна, професійна (професійно-технічна), передвища та вища освіта, причому на те, що така реалізація є нормальною, вказують 4 істотні ознаки - якісність освіти, необмеженість дії права на освіту у часі, доступність освіти та безоплатність освіти.

Принципами реалізації права на освіту Загальна декларація прав людини називає доступність, безоплатність, обов’язковість початкової освіти та пріоритет батьків у виборі виду освіти для своїх малолітніх дітей. Натомість, завданнями освіти Декларація називає повний розвиток особи; забезпечення зростання поваги до прав людини і основоположних свобод; сприяння гармонізації відносин між народами, расовими та релігійними групами; сприяння діяльності ООН з підтримки миру.

Дослідження наукової юридичної літератури дозволило виділити 3 підходи до розуміння права на освіту: як вид та міра можливої поведінки людини, як гарантії, передбачені Конституцією і конкретизовані Законами України і як регламентований нормами права процес.

Було визначено, що для дослідження поточного стану реалізації права на освіту може використовуватися велика кількість різноманітних методів, серед яких: опитування (анкетування), тестування, спостереження за освітнім процесом (в.т.ч. - фото- та відеофіксація), фокус-група, аналіз документації та статистичних даних, рейтинг-конференція, SPOT-аналіз та інші.

Звернення до результатів аналітичного дослідження дозволило окреслити основні проблеми, що перешкоджають нормальній реалізації права на освіту. Серед найбільш суттєвих із них виділяються дві групи: матеріально-технічні (проблеми з електроенергією, інтернетом, нестача обладнання та інфраструктури цивільного захисту) та морально-психологічні (відсутність мотивації та брак живого спілкування).

На подолання вказаних проблем спільними зусиллями компетентних органів держави (наприклад, ДСНС) та дослідників розроблено чималу кількість різноманітних заходів, які включають в себе як приведення у готовність / облаштування укриттів, так і психологічну підтримку вчителів та учнів, забезпечення умов для навчання (укриття, електрика, інтернет) тощо.

Запропоновано заходи на подолання вказаних двох груп проблем, з одного боку, у вигляді розширення залучення інвестицій міжнародних організацій та/або спеціальних фондів, спрямованих на побудову укриттів, закупівлю генераторів та супутникових систем інтернету та іншого обладнання, а з іншого боку - у вигляді поширення інформації про якомога більше різних випадків успішного працевлаштування за дипломом як усередині країни, так і за її межами та створення гнучких клубів за інтересами, які зможуть проводити періодичні збори не тільки в режимі он-лайн, але і у безпечних місцях як на території закладу, так і на території інших міст, де зосереджена достатня кількість здобувачів.

Основні зміни до законодавства України про освіти, внесені у перші два роки війни, стосувалися: ряду постанов Кабінету Міністрів України з питань діяльності спеціальних закладів загальної середньої освіти; Державного стандарту базової середньої освіти; питань сертифікації педагогічних працівників; Закону України “Про професійну (професійно-технічну) освіту”; Типових правил прийому до закладів професійної (професійно-технічної) освіти України; питань надання академічних відпусток та академічної мобільності; Законів України “Про освіту” та “Про повну загальну середню освіту”; інших питань і актів.

Національна академія педагогічних наук України є науково-методичною установою, на яку державою покладено наступні завдання: науковий супровід реалізації державної політики у сфері освіти в умовах війни і в післявоєнний час; проведення досліджень для потреб воєнного часу; експертно-аналітична діяльність в умовах воєнного стану; підготовка методичних і практичних рекомендацій педагогічним працівникам закладів освіти; інформування органів державної влади, працівників закладів освіти та здобувачів освіти щодо умов функціонування освітньої сфери а також необхідності її післявоєнного відновлення; підготовка пропозицій до проектів актів законодавства України щодо повоєнного відновлення різних сфер освіти та науки; психологічна підтримка населення та волонтерська діяльність; співпраця з МОН України та ін.

Погляди дослідників на перспективи подальшого розвитку системи освіти зведено до авторської “моделі трьох і”, яка складається з трьох компонентів:

- інноваційність - запровадження в освіту сучасних технологій та методик навчання, які зроблять освіту більш широкодоступною і допоможуть виховувати майбутніх спеціалістів для галузей промисловості, науки, що стрімко розвиваються;

- індивідуальність - студентоцентризм, що передбачає урахування інтересів та потреб здобувачів освіти при вирішенні переважної кількості питань організації освітнього процесу, будь то побудова освітніх програм чи наповнення освітніх компонент, а також їх спрямування на розвиток індивідуальних якостей та навичок, необхідних для успішного працевлаштування;

- імплементація - приведення українського законодавства про освіту у відповідність до законодавства ЄС, а також використання міжнародного досвіду у галузі освіти для її покращення та оптимізації її функціонування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 10.12.2024).
2. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII : станом на 1 січ. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 11.12.2024).
3. Загальна декларація прав людини (рос/укр) : Декларація Орг. Об'єдн. Націй від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 13.12.2024).
4. Конвенція про права дитини : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 20.11.1989 : станом на 16 листоп. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 15.12.2024).
5. Яремчук В. Д. Право на освіту в системі прав людини. *Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах воєнного стану*. 2022. С. 299–302. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/konstytuciyni_prava_i_svobody_lyudyny_ta_gromadyanyyna_v_umovah_voyennogo_stanu_2022.pdf#page=299 (дата звернення: 16.12.2024).
6. Кузніченко О.В., Ільченко М. Конституційне право на освіту та його захист в умовах євроінтеграції. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. № 1. С. 28–35. URL: <https://doi.org/10.32850/sulj.2023.1.5> (дата звернення: 20.12.2024).
7. Ребкало М.М., Самофалов Л.П., Олійник В.С. Особливості реалізації права на освіту в Україні: аналітично-правовий огляд. *Науковий вісник Сіверщини. Право*. 2019. № 2 (7). С. 13–22. URL: <https://doi.org/10.32755/sjlaw.2019.02.01310.32755/sjlaw.2019.02.013> (дата звернення: 25.12.2024).

8. Ващенко В. В. Право на освіту: проблема кваліфікації. 2019. С. 28–30. URL: <https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2019/26.02.19/26.02.19-15-18.pdf> (дата звернення: 03.01.2025).
9. Якушина О.С. Поняття та зміст конституційного права на освіту. *Проблеми законності*. 2018. № 140. С. 44-52. URL: <https://doi.org/10.21564/2414-990x.140.125987> (дата звернення: 05.01.2025).
10. Берч В. В. Право на освіту у системі конституційних прав та свобод людини і громадянина. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 2. С. 121–124. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.02.19> (дата звернення: 05.01.2025).
11. Заклади загальної середньої освіти | Реєстр суб'єктів освітньої діяльності. *Заклади вищої освіти | Реєстр суб'єктів освітньої діяльності*. URL: <https://registry.edbo.gov.ua/schools/> (дата звернення: 10.01.2025).
12. Про затвердження Порядку проведення моніторингу якості освіти : Наказ МОН України від 16.01.2020 № 54. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0154-20#Text> (дата звернення: 10.01.2025).
13. Шегеда А. Ф. Методи дослідження освітнього процесу. *Житомирщина педагогічна*. 2021. № 1 (21). URL: https://imso.zippo.net.ua/wp-content/uploads/2021/03/7_Шегеда.pdf (дата звернення: 10.01.2025).
14. Туленков М. В., Яковенко Ю. І. Анкетування. *ВУЕ*. 2016. URL: <https://vue.gov.ua/Анкетування> (дата звернення: 10.01.2025).
15. Державна служба якості освіти України. Дослідження якості організації освітнього процесу в умовах війни у 2022/2023 навчальному році. 2023. 62 с. URL: <https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2023/04/yakist-osvity-v-umovah-viyny-web-3.pdf> (дата звернення: 12.01.2025).
16. Про організацію укриття працівників та дітей у закладах освіти : Лист ДСНС від 14.06.2022 № 03-1870/162-2. URL: https://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/86706/ (дата звернення: 15.01.2025).

17. Терещенко І. О. Право на освіту в умовах правового режиму воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 5. С. 130–134. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.05.20> (дата звернення: 17.01.2025).
18. МОН України, Ін-т освітньої аналітики. Освіта і наука України в умовах воєнного стану : інформ.-аналіт. зб. Київ, 2023. 64 с. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2023/22.08.2023/Inform-analytic.zbirn-Osvita.v.umovah.voyennogo.stanu-vykl.rozv.povoyen.perspekt.22.08.2023.pdf> (дата звернення: 21.01.2025).
19. УКРАЇНСЬКА ОСВІТА В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ ВІЙНИ: ВИПРОБУВАННЯ, НОВИЙ ДОСВІД, ПЕРСПЕКТИВИ / Н. Ничкало та ін. UNESCO Chair Journal "Lifelong Professional Education in the XXI Century". 2022. Т. 1, № 5. С. 7–39. URL: [https://doi.org/10.35387/ucj.1\(5\).2022.7-39](https://doi.org/10.35387/ucj.1(5).2022.7-39) (дата звернення: 21.01.2025).
20. Кремень В.Г. Діяльність Національної академії педагогічних наук України в умовах воєнного стану. *Наука та наукознавство*. 2023. № 2 (120). С. 3-22. URL: <https://doi.org/10.15407/sofs2023.02.003> (дата звернення: 24.01.2025).
21. Мигаль М. Освіта в умовах війни: виклики та перспективи для України. *Інститут аналітики та адвокації*. URL: <https://iaa.org.ua/articles/education-in-times-of-war-challenges-and-prospects-for-ukraine/> (дата звернення: 07.02.2025).
22. Корильчук Н. І., Дзевицька Л. С., Василюк-Зайцева С. В. Проблеми та перспективи сучасної освіти України: спроби наукової рефлексії. *Академічні візії*. 2023. № 16. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.7664630> (дата звернення: 10.02.2025).
23. Радомський І. П. Перспективи розвитку системи освіти України в напрямі підготовки професійних кадрів з урахуванням глобальних тенденцій. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2022. Т. 2. С. 81–86. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/39152> (дата звернення: 10.02.2025).
24. Гавловська А.О., Циганюк М.А. Цифрова педагогіка у сфері юридичної освіти. Модернізація вищої освіти України в контексті глобалізації.

Монографія / за загальною редакцією А. М. Івановської. Кам'янець-Подільський. Заклад вищої освіти «Подільський державний університет». Рига, Латвія: Baltija Publishing, 2025. С.260-267. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-560-0-25> URL:

<http://188.190.43.194:7980/jspui/bitstream/123456789/14223/1/%D0%90%D0%B%D1%96%D0%BD%D0%B0%20%D0%93%D0%90%D0%92%D0%9B%D0%9E%D0%92%D0%A1%D0%AC%D0%9A%D0%90.pdf> (дата звернення:

23.04.25)

25. Гавловська А.О. Молодіжні програми профілактики злочинності серед молоді: загальнотеоретичний аналіз. Політика в сфері зі злочинністю: актуальні проблеми сьогодення: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конференції (25-26 лютого 2011 р., м. Івано-Франківськ). Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2011. С.118-120.

26. Гавловська А.О. Формування концепції комплексних та адресних державних молодіжних програм у сфері профілактики ксенофобії серед молоді. Юридичний вісник Причорномор'я: зб. наук. праць / гол. ред. Пихтін М.П. Херсон, 2011. Вип. 3. Ч. 2. С.14-25.

27. Гавловська А.О. Теоретично-правові основи концепції комплексних та адресних молодіжних програм у сфері профілактики ксенофобії серед молоді. Науковий вісник молодих вчених ХДУ: [зб. наук. праць молодих учених]. Херсон: ХДУ, 2011. С. 114-119.

28. Гавловська А.О. Проблема профілактики ксенофобії серед молоді в молодіжному середовищі. Запобігання насильству та екстремізму в молодіжному середовищі: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конференції (15 березня 2011 р., м. Херсон). Херсон, 2011. С. 55–57. URL: <https://ekhsuir.kspu.edu/server/api/core/bitstreams/9898439c-f5b9-477d-989b-9fcebff768b7/content> (дата звернення: 23.04.25)

29. Гавловська А.О. Концептуально-програмний підхід до профілактики злочинності серед молоді: загальнотеоретичний аналіз. Гуманізація

кримінальної відповідальності: матеріали II Міжнародного науково-практичного симпозіуму (м. Івано-Франківськ, 16-17 листопада 2018 року). Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2018. С. 33-38

30. Гавловська А.О. Історія створення та впровадження пробації в законодавстві України. Пробація та медіація: досвід Словаччини для України: матеріали міжнародного круглого столу (17-19 травня 2019 року, м.Херсон) /за ред.. В.М. Галунько, А.О. Гавловської. Херсон, 2019. С.36-39.